

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ “Д. А. ЦЕНОВ” - СВИЩОВ
Факултет „Производствен и търговски бизнес“
Катедра „Икономика и управление на туризма“

Йоана Ангелова Константинова

РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРНО- ИСТОРИЧЕСКИЯ ТУРИЗЪМ ЧРЕЗ ВНЕДРЯВАНЕ НА ИНОВАЦИИ

АВТОРЕФЕРАТ

на

Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен

„Доктор“

Област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки“

Професионално направление 3.8. „Икономика“, докторска програма

„Икономика и управление (Туризм)“

Научен ръководител:

доц. д-р Любка Илиева

Свищов

2025

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра „Икономика и управление на туризма“ при факултет „Производствен и търговски бизнес“ на СА „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов. Авторът на дисертационния труд е докторант в редовна форма на обучение към катедра „Икономика и управление на туризма“, в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8. „Икономика“, докторска програма „Икономика и управление (Туризм)“. Дисертационният труд се състои от въведение, три глави, заключение, списък с използваната литература и приложения. Разработката е в обем от 221 страници, от които въведение – 8 стр., основен текст – 153 стр., заключение – 2 стр., използвани източници – 32 стр., приложения – 19 стр. В дисертационния труд са включени 7 таблици, 14 фигури и 7 приложения. Списъкът на използваната литература е съставен от общо 151 бр. литературни източници на кирилица и латиница (53 на български език, 95 на английски език, 2 на италиански език, 1 на руски език), 78 бр. стратегически документи, 18 бр. нормативни източници и 44 бр. интернет източници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 11.06.2025 г. от 11:00 ч. в Заседателна зала Ректорат на СА „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се на интернет страницата на СА „Д. А. Ценов“ и в отдел „Докторантура и академично развитие“ на СА „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност и значимост на темата

Като сектор в българската икономика туризмът има ключово значение. Културният туризъм, към който се отнася културно-историческият туризъм, е важен елемент не само в туристическата индустрия, но и в социалното и икономическо развитие на страните. Той съставлява около 40% от целия европейски туризъм (European Commission, n.d.).

Развитието на културния туризъм е определено като един от приоритетите в Националната стратегия за устойчиво развитие на туризма в Република България за периода 2014-2030 г. Богатството и разнообразието на природната среда и културното наследство на страната са отлична предпоставка за развитие и практикуване на културно-исторически туризъм. До момента подобни мащабни изследвания почти липсват, въпреки че богатото културно-историческото наследство създава предпоставка за множество иновации в сферата на културно-историческия туризъм, а туризмът фигурира в програмните и стратегически документи на общините.

Предвид възможностите на даден район за устойчивото му и комплексно развитие, участието в проекти, привличането на инвестиции и външно финансиране, темата става все по-актуална. Използването на различни технологии би могло да предложи големи възможности за развитие на културно-историческия туризъм. Влияние върху състоянието му оказва и ангажираността на публичния сектор. Нови възможности за развитие на този вид туризъм биха могли да се търсят и чрез различни форми на сътрудничество. В научните изследвания и практическите подходи и разработки се отчита все по-нарастваща актуалност на проучванията по тематиката на дисертацията.

Мотивацията на автора се основава и на факта, че изследванията на редица утвърдени автори, сред които Ричард Бътлър (Richard Butler), Грег Ричардс (Greg Richards), Димитриос Бухалис (Dimitrios Buhalis), Мелани Смит (Melanie Smith),

Хилари дю Крос (Hilary du Cros), Карлос Коста (Carlos Costa), Мария Воденска, Мария Грозева и Ирина Бокова работили по очертаната проблематика, биха могли да получат естествена детайлизация в нови национални аспекти, конкретизирани за туристически район Дунав. Налице са недостатъчно изследвания на този район, свързани с културно-историческия туризъм и иновациите в него.

Значимостта на темата кореспондира с необходимостта от унифицирани подходи за управление на този вид туризъм от страна на публичните администрации.

Обект, предмет, основна цел, задачи, основна теза и методология на дисертационния труд

Обект на изследването са общините от туристически район Дунав, предлагащи продукти на културно-историческия туризъм.

Предмет на изследването е измерването на потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм в общините.

Нарастващите изисквания на туристическия пазар налагат необходимостта от предприемане на мерки за постигане на висока конкурентоспособност и устойчивост. Въвеждането на различни иновации следва да се направи след обстоен анализ на състоянието на културно-историческия туризъм, като се вземат предвид елементите, които биха имали съществено въздействие върху неговото развитие. С оглед постигане на оптимални резултати, е необходимо предприемане на конкретни и целенасочени действия от всички заинтересовани страни, върху което са насочени основните усилия на автора.

Основната цел на дисертационния труд е да се изследва теоретично и практически потенциалът за развитие на културно-историческия туризъм в общини от туристически район Дунав чрез внедряване на иновации, като се предложи подходящ модел с алгоритъм за неговото измерване.

Задачите, чието изпълнение ще доведе до осъществяване на така поставената цел, са:

- Да се осъществи концептуален анализ на спецификата и обхвата на културно-историческия туризъм;

- На база критичен анализ да се изведат същностната и класификационната характеристика на иновациите като възможност за внедряването им в културно-историческия туризъм;
- Да се направи дефиниционен анализ на иновационния цикъл и неговата връзка с отворената иновация;
- Да се разработи модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм;
- Да се предложи модел за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм;
- Да се апробира представеният модел към общини от туристически район Дунав, като се изведат конкретни предложения за мерки и насоки за внедряване на иновации.

Основната теза на дисертационния труд е, че иновациите играят ключова роля в устойчивото развитие на културно-историческия туризъм и поради това могат да се предложат подходящи модели, които да се имплементират за общините от туристически район Дунав с цел внедряване на иновации в този вид туризъм.

Методология на изследването

При разработването на дисертационния труд е използван набор от научноизследователски подходи и методи, включващи индукция, дедукция, сравнителен анализ и синтез, SWOT анализ, контент анализ, статистически методи, Ликертова скала, анкетен метод и интервю, емпирично изследване, исторически метод, методи на познанието и наблюдението и др.

Ограничения на изследването

Според Концепцията за туристическо райониране на България основните видове туризъм, за които е предназначен туристически район Дунав, са културният и круизният, като по-конкретно се цели развитието на културно-историческия туризъм, речният круизен туризъм, приключенският, градският, развлекателният, виненият и кулинарен туризъм и религиозният и поклонническият туризъм, шопинг туризмът и екотуризмът. Въпреки че е най-големият по площ туристически район в

България, според различни икономически показатели и изследвания, той е най-слабо развит. Именно затова авторът предпочита да го изследва.

Настоящият дисертационен труд няма претенции да представи всички възможни аспекти, свързани с разглежданата проблематика. Поставен е акцент върху развитието на културно-историческия туризъм, който е свързан с материалното недвижимо културно-историческо наследство.

При събирането и наличието на първични данни, най-вече при анкетното проучване осъществено сред общините, се установиха някои трудности. Въпреки че в първоначалната извадка бяха включени всички възможни респонденти от общините, на въпросите в анкетите отговори са подали само част от тях. Извършването на анализа е затруднено от факта, че статистическите данни в НСИ са групирани по райони, които не съвпадат с туристическите, съгласно Концепцията за туристическо райониране на България.

Използваните източници на вторична информация са на различни езици, включващи основно български, английски и италиански. Проучени са монографии и научни трудове, нормативни актове, както и подзаконови нормативни актове в областта на туризма, студии, статии и стратегически документи. Представени са редица понятия, като е направен критичен анализ. Първична информация е получена чрез анкетни проучвания, чиито резултати са обобщени и анализирани.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. *Общо описание*

Дисертационният труд е в обем от 221 страници, от които 153 стр. основен текст, 7 таблици, 14 фигури и 7 приложения. В структурно отношение включва: въведение, изложение в три глави, заключение, приложения, списък с използвани литературни и интернет източници на кирилица и латиница, както и декларация за оригиналност и достоверност.

2. Съдържание на дисертационния труд

СЪКРАЩЕНИЯ

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

ВЪВЕДЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА. КОНЦЕПТУАЛНИ АСПЕКТИ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯ ТУРИЗЪМ И ИНОВАЦИИТЕ

- 1. Специфика на културно-историческия туризъм**
- 2. Обхват на продукта на културно-историческия туризъм**
- 3. Иновациите в контекста на културно-историческия туризъм**
- 4. Възможности и предизвикателства, свързани с внедряването на иновации в културно-историческия туризъм**

ВТОРА ГЛАВА. ПОДХОД ЗА АНАЛИЗ НА РАЗВИТИЕТО НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯ ТУРИЗЪМ С ЦЕЛ ВНЕДРЯВАНЕ НА ИНОВАЦИИ

- 1. Методи за анализ на културно-историческия туризъм**
- 2. Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм на ниво община**
- 3. Модел за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм**

ТРЕТА ГЛАВА. ИЗМЕРВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА ЗА РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯ ТУРИЗЪМ ЧРЕЗ ИНОВАЦИИ В ОБЩИНИ ОТ ТУРИСТИЧЕСКИ РАЙОН ДУНАВ

- 1. Анализ на макро- и микросредата и на критичните точки при развитието на културно-историческия туризъм в туристически район Дунав**
- 2. Оценка на състоянието на културно-историческия туризъм и иновациите в общини от туристически район Дунав**
- 3. Насоки за внедряване на иновации**
- 4. Конкретни мерки за развитие на културно-историческия туризъм в туристически район Дунав чрез внедряване на иновации**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Първа глава** са представени концептуалните аспекти, свързани с изследваната проблематика. Разгледани са основни понятия, представляващи фундамента на настоящото изследване. Направен е критичен анализ и са изведени дефиниции, които според автора конкретно описват посочените термини, с оглед темата на дисертационния труд. Систематизирани са основни предизвикателства относно внедряването на иновации в културно-историческия туризъм (КИТ). Посочени са и добри практики в тази област.

В **Първи параграф** са разгледани основни постановки, свързани с релевантната терминология с цел прецизиране на използвания понятиен апарат. Културно-историческият туризъм може да се разглежда като система, състояща се от различни елементи, съществуващи като понятия. Поради тази причина определянето на същността на този вид туризъм преминава през ясното им дефиниране. Предвид многообразието от съществуващи дефиниции за използваните понятия, акцент е поставен върху тези, които осветляват целта на настоящото изследване.

На база посочени определения от различни източници за понятията „туризъм“, „култура“, „културно наследство“, „културна ценност“, „културно-историческо наследство“ и „културен туризъм“ са предложени дефиниции, които според автора представят същността им, във връзка с целите на дисертационния труд (виж Таблица 1).

Таблица 1. Дефиниции на основните понятия

ПОНЯТИЕ	ДЕФИНИЦИЯ
Туризм	Необходимо е да се отчетат три основни характеристики: вид на извършената дейност, времетраене и цел. Относно времетраенето, според направения анализ, следва да има разграничение между български граждани и граждани на други държави от ЕС и чужденци от държави извън ЕС. На база на определенията от International Recommendations for Tourism Statistics 2008 и от ЗТ за „турист“ се извежда следната дефиниция за понятието „туризъм“: <i>„Туризмът е пътуване и/или посещение на дестинация извън обичайното местоживееие за период, по-кратък от една година с бизнес, отдих или друга лична цел, различна от наемане на работа от постоянно съществуващ субект в страната или мястото на посещение“</i> . Тук следва да се уточни, че периодът на пребиваване за гражданите извън ЕС е различен от посочения в определението. От икономическа гледна точка, тази дейност се характеризира с наличие на туристически продукт и може да се разглежда като вид търговска дейност, по време на която се осъществява търговия на стоки и услуги.
Култура	Приема се като най-точна и изчерпателна дефиницията, вписана в декларацията на ЮНЕСКО от 2022 г., а именно: <i>„културата е множеството от отличителни духовни, материални, интелектуални и емоционални черти на дадено общество или обществена група. Тя обхваща освен изкуството и литературата, начина на живот, формите на съжителство, ценностните системи, традициите и вярванията“</i> (World Tourism Organization, 1995).
Културна ценност	За целите на настоящото изследване, се приема определението в чл. 7 от ЗКН, а именно: <i>„нематериално или материално свидетелство за човешко присъствие и дейност, природна даденост или феномен, което е от значение за индивида, общността или обществото и има научна или културна стойност“</i>
Културно наследство	Приема се определението на ЗКН, което гласи: <i>„културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност“</i> .

Културно-историческо наследство	Приема се дефиницията, посочена в § 1, т. 6 от Допълнителните разпоредби към ЗРК, която гласи, че "културно-историческо наследство" е съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет.
Културен туризъм	Приема се определението на Министерството на туризма, според което понятието „културен туризъм“ е <i>“всяко движение на хора извън тяхното място на обичайно пребиваване, с цел удовлетворяване на културните им потребности, които могат да включват пасивни посещения на културни забележителности и атракции (движимо и недвижимо материално и нематериално културно наследство, традиции и изкуства), както и активно изживяване и участие в културни прояви и творчески процеси”</i> (Министерство на туризма, н.д.).

Източник: Съставено от автора.

От направеното проучване и анализ се наблюдава липса на консолидация при дефинирането на общоприетите определения.

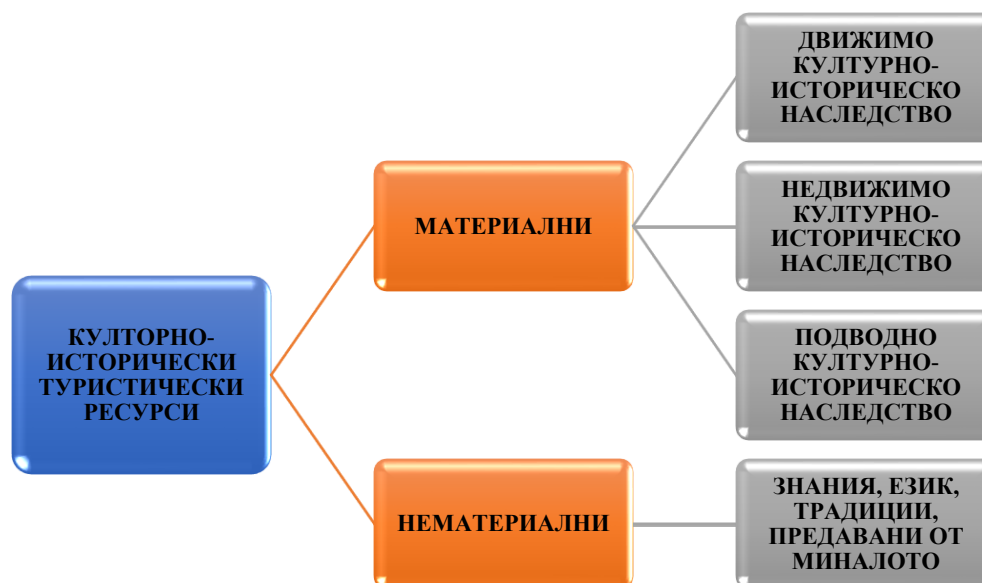
Това, което отличава КИТ от останалите видове културен туризъм, е основната цел и мотивация на посещение, свързана със запознаване с материалното и нематериално културно-историческо наследство (КИН). Показано е класифициране на видовете КИТ като част от културния туризъм (виж Фигура 1).

Фигура 1. Класифициране на видовете културно-исторически туризъм

Източник: Съставено от автора

Във **Втори параграф** е очертан обхватът на туристическия продукт. Съобразно § 1, т. 66 от Допълнителните разпоредби на Закона за туризма, „туристически продукт“ се оценява като съвкупността от специфични стопански дейности и природни и антропогенни условия и ресурси в рамките на определена територия. В Хагската конвенция за защита на културните ценности и двата протокола (European Commission and Council of Europe, 2020) се систематизират туристическите ресурси, отнасящи се до културния туризъм. Те могат да бъдат съотнесени и към КИТ, както е показано на Фигура 2 и представляват основния елемент на туристическия продукт на този вид туризъм.

Фигура 2. Систематизиране на културно-историческите туристически ресурси

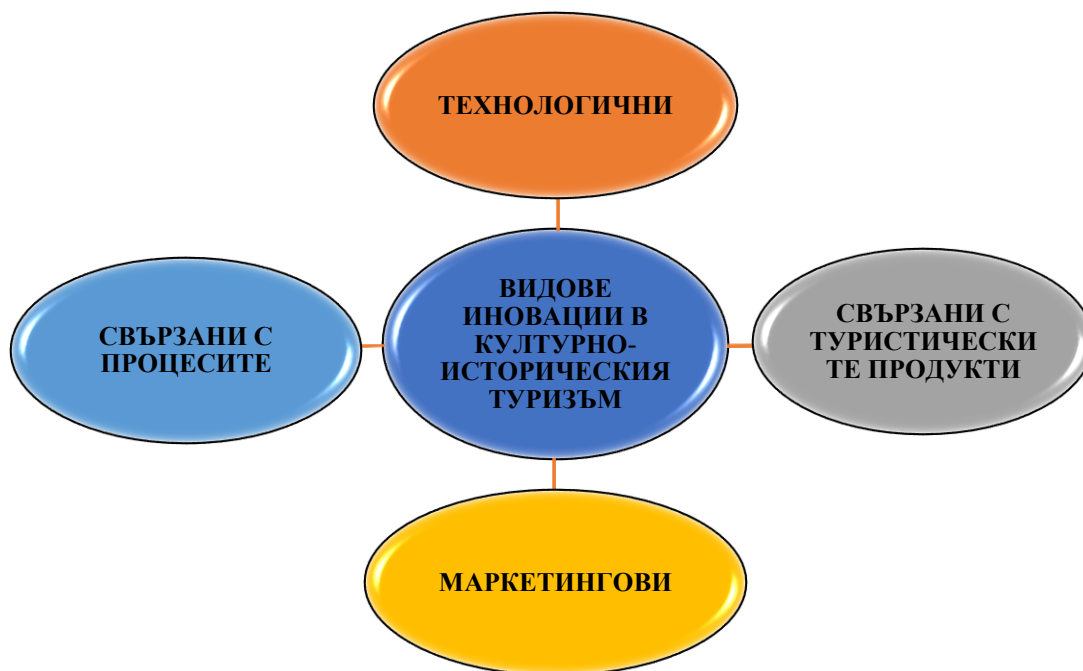
Източник: Адаптирано от видовете културно наследство посочени в Хагска конвенция за защита на културните ценности и двата протокола (European Commission and Council of Europe, 2020)

Отбелязано е, че фокусът на настоящия дисертационен труд е върху антропогенните туристически ресурси и в частност върху *КИН*. Това са културно-историческите обекти, включващи всички видове сгради, съоръжения и архитектурни паметници, свързани с историята и културата на дадено общество.

Сред тях са музеи, катедрали, църкви, исторически паметници, дворци, замъци, крепости, старинни къщи, синагоги, градски квартали, обществени сгради, археологически находки и други. Тези обекти представляват и основен елемент на продукта на КИТ. Подчертано е, че туристическият продукт не съществува изолирано, а в рамките на конкретна среда и подпомага нейното развитие чрез създаването на конкурентни предимства. В тази връзка са представени дефиниции на туристическата дестинация и туристическия район.

В Трети параграф са разгледани иновациите в контекста на КИТ. Иновацията в този вид туризъм е дефинирана като съвкупност от дейности, свързани с обновяване, обогатяване и подобряване на даден процес, продукт или услуга в КИТ с цел извличане на различни ползи (икономически, образователни и др.).

Съвременната динамика на търсене и предлагане, промените в потребителската култура, силната конкуренция, както и нестабилността на пазара, подтикват към търсене на нови и различни подходи за повишаване конкурентоспособността на туристическия продукт. От съществено значение е внедряването на иновации да е свързано с акцентиране върху националната идентичност и уникалността на КИТ, които са източник на добавена стойност и конкурентни предимства (Воденска & Попова, 2015). Обособени са основните направления, в които могат да бъдат внедрени иновации в контекста на КИТ. На база на класификацията на видовете иновации в Наръчника на Осло (OECD/Eurostat, 2018), е предложено групиране на възможностите за иновации в КИТ (виж Фигура 3).

Фигура 3. Видове иновации в културно-историческия туризъм

Източник: Адаптирано от автора по Наръчника на Осло

Технологични – нововъведения и подобрения в сферата на технологиите с цел анализ, по-бързо протичане на процесите и взимане на своевременни и адекватни решения. В сферата на туризма те включват използване на нови или в значителна степен подобрени технологични методи за предоставяне на туристическите продукти (Ilieva & Todorova, 2023).

Иновации, свързани с туристическите продукти – целят не само въвеждане на нови и подобряване на вече съществуващи нововъведения, но и съхранение на КИН. Този вид иновации не са свързани с минимални промени по продукта (Ilieva & Todorova, 2023).

Иновации, свързани с подобряване на процесите - включват различни звена, а именно: икономика, човешки ресурси (образование, обучение, промени в персонала и др.), сътрудничество с различни институции и др.

Маркетингови иновации – насочени към повишаване на конкурентоспособността чрез популяризиране на туристическите дестинации и на

КИТ като цяло. Те са свързани и с подобряване на връзката с потребителите (Pieva & Todorova, 2023).

В **Четвърти параграф** са отчетени възможности и предизвикателства, свързани с прилагане на иновации в КИТ. Развитието на този вид туризъм, свързан с материалното недвижимо КИН, стимулира местната икономика, партньорствата и сътрудничеството в индустрията, повишава конкурентоспособността, предоставя възможност за уникално изживяване на туристите, въвежда устойчиви и иновационни подходи към управлението на туризма, създава образователни туристически преживявания. Както при всеки друг вид икономическа дейност е необходимо да се разгледат и възможните предизвикателства, свързани със съхранението и социализацията на КИН, финансовите и ресурсни ограничения, неравенството при предоставяне на туристическите продукти, загубата или трансформирането на работните места, необходимостта от обучение на персонала и регулаторно-правните аспекти.

Подбрани са някои добри практики, свързани с дигитализацията, възможностите за създаване на уникални изживявания на туристите, устойчиви и иновативни подходи в управлението на КИТ, образователни туристически преживявания и осъществяване на сътрудничество, за които авторът счита, че са релевантни към изследването.

В обобщение на изложеното в Първа глава са направени следните **изводи**:

Първо, културно-историческият туризъм е система, състояща се от различни елементи, съществуващи като понятия, а именно: „туризъм“, „култура“, „културно наследство“, „културна ценност“, „културно-историческо наследство“.

Второ, основната цел и мотивация на туристите при културно-историческия туризъм е запознаване с материалното и нематериално културно-историческо наследство, което налага в ядрото на туристическия му продукт да попаднат антропогенните туристически ресурси и в частност материалното недвижимо културно-историческо наследство.

Трето, иновацията в културно-историческия туризъм може да се определи като съвкупност от дейности, свързани с обновяване, обогатяване и подобряване на даден процес, продукт или услуга с цел извличане на различни ползи (икономически, образователни и др.).

Четвърто, в контекста на културно-историческия туризъм, иновациите могат да засегнат няколко основни звена, като в зависимост от сферата им на приложение са разделени на следните групи: технологични; иновации, свързани с туристическите продукти; иновации, свързани с подобряване на процесите и маркетингови иновации.

Втора глава очертава подходите за анализ на КИТ с цел внедряване на иновации. Направен е преглед на основни методи и модели за анализ в туризма. На база на концептуалните и теоретични обосновки, са предложени два модела, включващи Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в КИТ на ниво община и Модел за внедряване на иновации в КИТ.

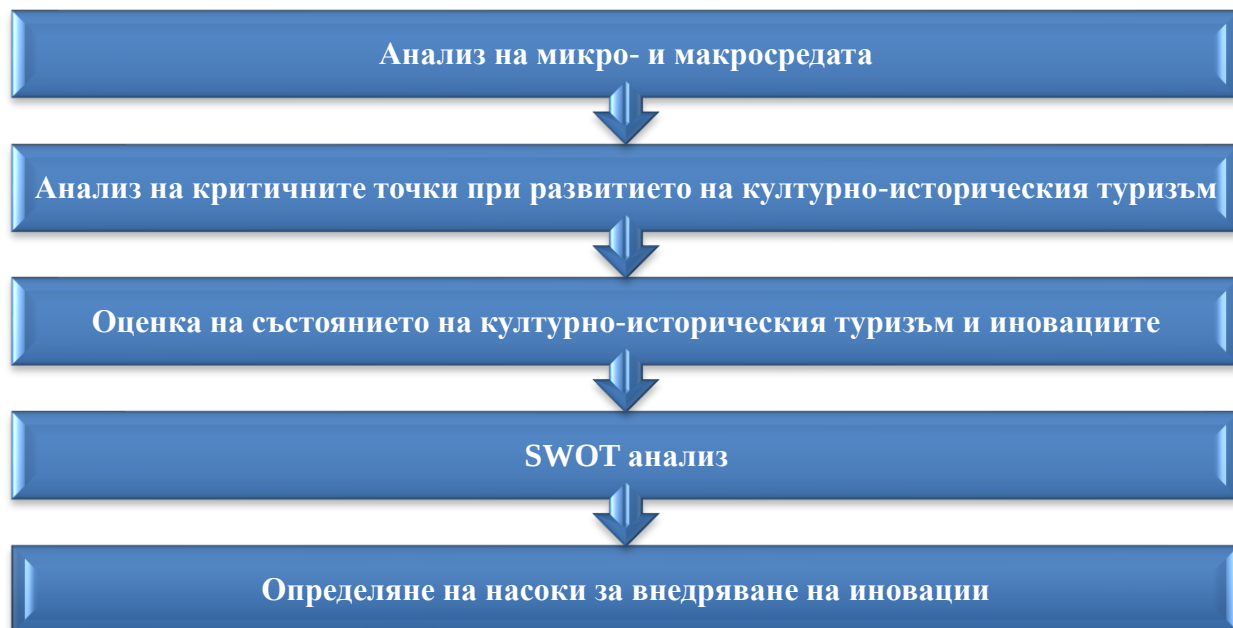
В Първи параграф са описани различни методи, които биха могли да бъдат приложени при анализа на КИТ. Направен е обзор на основните методи за анализ в туризма, като се поставя фокус върху тези, които са приложими за изследване на възможностите, които иновациите дават за развитие на КИТ. Всеки един от описаните методи има своето специфично предназначение с оглед постигане на желаните резултати.

Внедряването на иновации е свързано както с избора на подходящи модели за обработка и анализ на данни, така и със следването на конкретни стъпки. За целите на дисертационен труд е подбрана информация за две явления – иновационния цикъл и отворената иновация. Поставени са теоретични основи на двете понятия и е извършен анализ на приложението им в областта на КИТ. Наличните данни са използвани като база за създаване на модел за анализ на развитието на този вид туризъм чрез внедряване на иновации.

Във **Втори параграф** е предложен **Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в КИТ на ниво община**. Отчитайки структурата на публичната администрация, общината се явява като основна административна единица, която взима стратегически решения за развитието на туризма, в частност и на КИТ. Това дава основание да се измери потенциалът за внедряване на иновации в КИТ на ниво община.

Основната цел на модела е чрез определен алгоритъм да се измери потенциала за внедряване на иновации в КИТ на ниво община, като по този начин се подпомогне реализирането им в практиката. *Обхватът* на приложение на модела включва туристическите райони в България и общините, които ги съставляват и може да се използва многократно.

Моделът за измерване потенциала за внедряване на иновации в КИТ на ниво община дава възможност да се определи доколко е подготвена и склонна общината да внедрява нововъведения в този вид туризъм. Моделът включва **пет етапа** (виж Фигура 4):

Фигура 4. Етапи на Модела за измерване потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм на ниво община

Източник: Съставено от автора

Етап 1. Анализ на макро- и микросредата. Анализът на макро- и микросредата създава рамката, в която потенциалът за внедряване на иновации би могъл да се реализира. На този етап се проучват основни фактори на макросредата (географски и екологични; социални и демографски; политически; икономически; технологични; законодателни) и на микросредата (туристическа инфраструктура; туристическа индустрия; заети работни места), като се уточнява дали те оказват стимулиращо или ограничаващо въздействие върху потенциала на общините за въвеждане на иновации. Те определят условията за иновации и посочват както възможностите, така и бариерите при тяхното внедряване. За целта са разгледани аспекти, съотнесени към туристическия район, към който спадат общините.

Етап 2. Анализ на критичните точки при развитието на КИТ. Подходящи методи за проучване на критичните точки за развитието на КИТ са както количествените, така и качествените. Анализ се извършва на вторични данни, извлечени от стратегически документи. Критичните точки от втори етап предоставят ценна информация за настоящите предизвикателства в областта на туризма и могат да бъдат използвани като основа за оптимизиране на потенциала за внедряване на иновации.

Етап 3. Оценка на състоянието на КИТ и отношението към иновации. Оценката на състоянието на КИТ и на отношението към иновации се извършва с цел измерване на потенциала за тяхното внедряване и се базира на ключови критерии и показатели, отчитащи състоянието на този вид туризъм и отношението на общините към нововъведенията. За целта се подготвя анкетна карта към представители на общинската администрация.

Комбинацията от оценките по критериите и показателите за състоянието на КИТ и отношението към нововъведенията показва какъв е потенциалът на общината за внедряване на иновации в този вид туризъм. Част от представените показатели в Таблица 2 са конкретно свързани с КИТ, а останалата част – с иновациите.

За първоначално структуриране на анкетните въпроси към общините може да се използва утвърденият подход Ликертова скала, адаптиран за нуждите на

проучването, която впоследствие служи като фундамент за обобщаването на информацията и извършването на статистическия анализ на получените първични данни.

Таблица 2. Критерии и показатели за оценка на потенциала за внедряване на иновации в КИТ на общината

Критерий	Показател	Оценка
1. Оценка на общините относно състоянието на КИТ	1.1. Оценка на потенциала за развитие на КИТ	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.2. Оценка на посещаемостта на туристическите обекти	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.3. Оценка на степента на популяризиране на КИТ	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.4. Оценка на нивото на организиране на събития в областта на КИТ	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.5. Оценка на състоянието на туристическата инфраструктура и суперструктура	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.6. Оценка на нивото на сътрудничество с други общини в областта на КИТ	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна
	1.7. Оценка на нивото на сътрудничество с туроператори и туристически агенти	Отрицателна По-скоро отрицателна Неутрална По-скоро положителна Положителна

	Оценка по критерий 1	От 0 до 1
2. Отношение на общините към иновациите в КИТ	2.1. Отношение към въвеждането на иновации в КИТ	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.2. Отношение към внедрените иновации в КИТ	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.3. Отношение към ефективността на планираните бъдещи иновации в КИТ	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	Оценка по критерий 2	От 0 до 1
Обобщена оценка:		От 0 до 1

Източник: Съставена от автора

Предложените показатели се базират на теоретични и експертни изходни данни от Етап 1 и Етап 2 и могат да бъдат коригирани според целите на изследването.

На отделните степени на скалата се придава значение от 0 до 1 с цел по-добра интерпретация на резултатите и по-голяма достоверност на изводите. Значението на всяка от точките е съответно: 0 – отрицателно, 0,25 - по-скоро отрицателно, 0,50 - неутрално, 0,75 – по-скоро положително и 1,00 – положително.

По оценките от показателите по двата вида критерии е предложено да се извършва **обобщена средна оценка** на потенциала на общините за внедряване на иновации в КИТ в диапазон от 0 до 1. Тя може да има качествени измерения в степени, като: „Ниска“ (0-0,24), „Средна“ (0,25-0,49), „Висока“ (0,50-0,74) и „Много висока“ (0,75-1,00). За общините с „Ниска“ и „Средна“ оценка се предлагат решения, базирани се на извършения анализ по модела и резултатите по отделните параметри, като целта е подобряване на състоянието им във връзка с КИТ и достигане до готовност за внедряване на иновации. Общините с „Висока“ и „Много висока“ оценка могат да предприемат стъпки към внедряване на иновации в КИТ.

В допълнение към изследваните критерии и съответстващите им показатели вниманието е фокусирано и върху две групи параметри. Първата е свързана с недостатъчните приходи на общините, които забавят процесите по обновяване на материалното недвижимо КИН и следователно ограничават възможностите за създаване на устойчив КИТ. В тази връзка са предложени три вида параметри, отчитащи приходите от: програми и проекти, туристически данъци, входни такси на обектите. Втората група параметри включва „Конкретни идеи за бъдещи иновации в КИТ" и „Конкретни внедрени до момента иновации в КИТ“, по които да се извърши анализ с цел получаване на информация за вида иновации, които са въведени от общините и техните идеи относно бъдещи нововъведения.

Етап 4. SWOT анализ. Посредством SWOT анализ, основаващ се на информация от предходните три етапа, се открояват възможностите и силните страни за нововъведения, които са свързани с развитието на КИТ и бъдещите ефекти в краткосрочен и дългосрочен аспект. Този анализ е база за формулиране на конкретни мерки и предложения за справяне с идентифицираните предизвикателства и увеличаване на потенциала за внедряване на иновации.

Етап 5. Определяне на насоки за внедряване на иновации. Въз основа на предходните етапи могат да се очертаят основни насоки за внедряване на иновации в КИТ. Това е логическо продължение на алгоритъма на модела, тъй като привежда установения потенциал в насоки за практическо приложение. По този начин се реализира крайната цел на модела - да подпомогне внедряване на иновации в реална среда.

На този етап се извършва анализ на потребителското отношение към КИТ и иновациите в сектора, резултатите от който служат като ориентир за местните власти и като основание те да предприемат или не стъпки към развитие на КИТ чрез внедряване на нововъведения. Предложените критерии и показатели предоставят възможност за проследяване на потребителското отношение (виж Таблица 3). Предвид целта на изследването, показателите са разпределени според различни

критерии, отнасящи се до КИТ, туристическия продукт като цяло и иновациите в тази сфера.

Таблица 3. Критерии и показатели за определяне на потребителското отношение към КИТ и внедряването на иновации

Критерий	Показател	Оценка
1. Отношение към КИТ	1.1. Отношение към КИТ и значимостта му относно развитието на дестинацията	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	1.2. Отношение към значимостта на популяризирането на туристическата дестинация за нейното развитие	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	1.3. Отношение към културата, историята, археологията като фактори за избор на дестинация	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
2. Отношение към туристическия продукт	2.1. Отношение спрямо значимостта на учтивостта и компетентността на персонала в КИТ за удовлетвореността на туристите	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.2. Отношение към значимостта на качеството и разнообразието на туристическите продукти продукти за удовлетвореността на туристите	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.3. Отношение към значимостта на квалификацията на персонала в туристическите обекти за удовлетвореността на туристите	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително

	2.4. Отношение към значимостта на иновативността на туристическия обект	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.5. Отношение към значимостта на устойчивостта и екологосъобразността на туристическия обект	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	2.6. Отношение към организирането на събития и фестивали в областта на КИТ	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
3. Отношение към иновациите в КИТ	3.1. Отношение към въвеждането на иновации в КИТ	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително
	3.2. Отношение към въвеждането на конкретна иновация	Отрицателно По-скоро отрицателно Неутрално По-скоро положително Положително

Източник: Съставена от автора

На отделните степени на скалата се придава значение от 0 до 1 (0 – отрицателно, 0,25 - по-скоро отрицателно, 0,50 - неутрално, 0,75 – по-скоро положително и 1,00 – положително). На база на получените резултати може да се даде средна оценка за всеки показател, която да е в диапазон от 0 до 1. Тя може да има качествени измерения в степени, като: „Отрицателно“ (0-0,20), „По-скоро отрицателно“ (0,21-0,40), „Неутрално“ (0,41-0,60), „По-скоро положително“ (0,61-0,80) и „Положително“ (0,81-1,00).

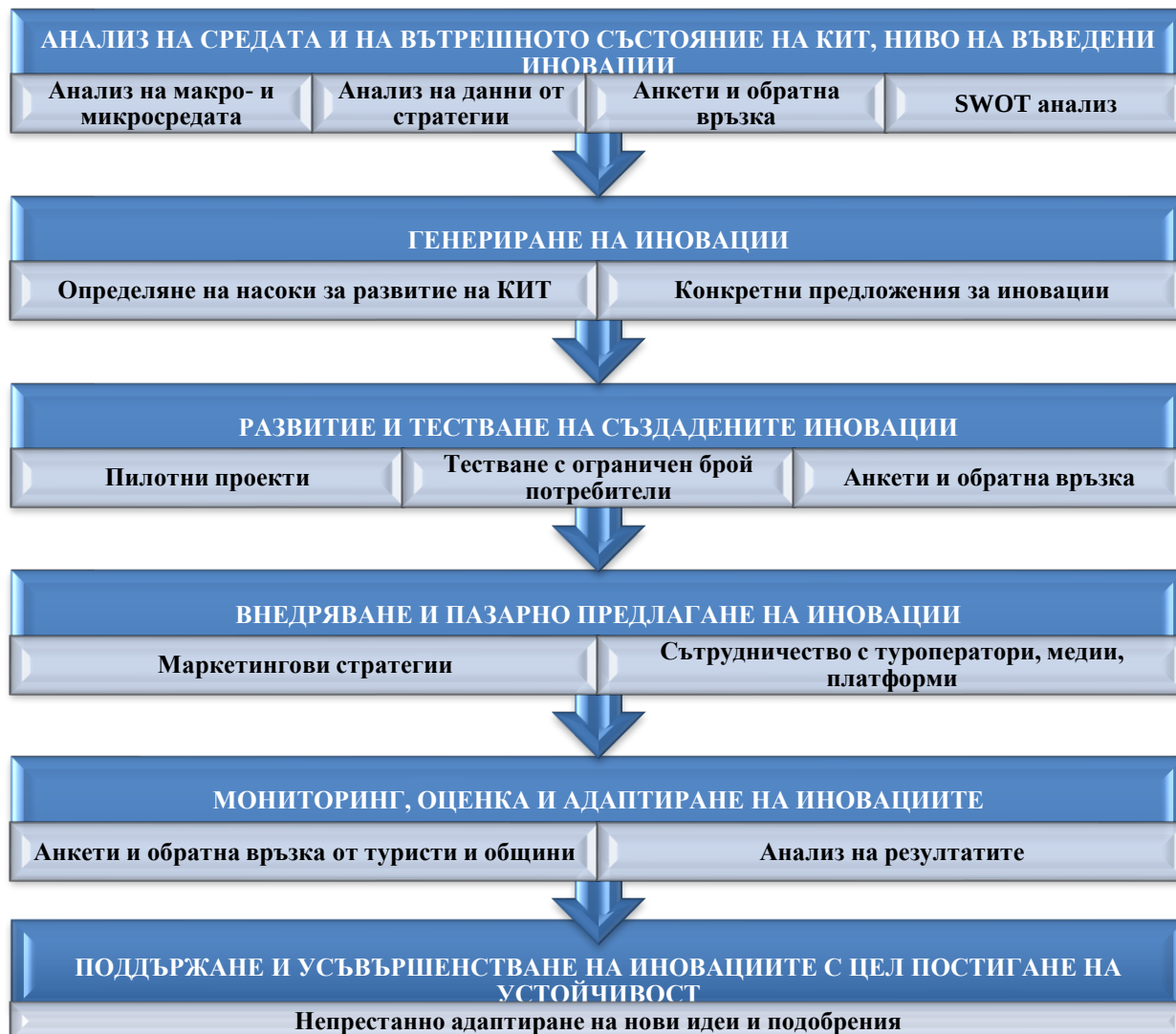
Като обобщение, въз основа на получените резултати от анализа на информацията по отделните етапи от модела са предложени конкретни идеи за иновации на общините с „Висока“ и „Много висока“ оценка. За останалите общини, които са с „Ниска“ и „Средна“ оценка, се предлагат насоки за подобряване на

състоянието им предвид предизвикателствата пред тях, свързани с развитието на КИТ.

Моделът би могъл да се апробира в практиката, тъй като дава информация доколко общините биха могли да развият този вид туризъм в даден район чрез внедряване на иновации, в унисон с основната цел на дисертационния труд.

Трети параграф представлява логическо продължение на предходните постановки и заключения. Определянето на потенциала за внедряване на иновации в КИТ на общините става основа за моделиране на процеса по внедряване на иновации в този вид туризъм. За тази цел е предложен **Модел за внедряване на иновации в КИТ (МВИКИТ)**. Спецификата на този модел обхваща алгоритъм от стъпки, които са представени фигуративно. Той е адаптиран по концепциите за иновационния цикъл и отворената иновация, представени в предходните части на дисертационния труд и има универсален характер. Основната задача на модела е чрез определен алгоритъм от стъпки да се идентифицират, разработят и внедрят иновации, чрез които да се постигне устойчиво развитие на този вид туризъм. Обхватът на приложение на модела включва туристическите райони в България и общините, които ги съставляват.

Той се състои от шест **етапа**, описващи конкретните стъпки за неговото приложение, източниците на информация, възможни платформи и програми, които да подпомогнат обработката на данни и анализа, предложения за специалисти, които да участват и идеи за сътрудничество (виж Фигура 5).

Фигура 5. Етапи на модел МВИКИТ

Източник: Съставено от автора

Предложените етапи могат да се характеризират по следния начин:

Етап 1. Анализ на средата и на вътрешното състояние на КИТ, ниво на въведени иновации. Процесът по внедряване на иновации се влияе от състоянието на средата, за която са предназначени. Първият етап е свързан с анализа на средата и на външното състояние на КИТ, както и проучване на мнението на туристите и на общините от съответния туристически район.

Етап 2. Генериране на иновации. Вторият етап включва проучване и споделяне на добри практики от различни общини или организации от България и други държави, като за целта се работи и с техни експерти. В областта на КИТ е необходимо използването както на вътрешен, така и на външен ресурс.

Етап 3. Развитие и тестване на създадените иновации. Третият етап е свързан с тестването на иновациите с ограничен брой потребители. На този етап могат да се извършват промени и подобрения, целящи да отговорят по-добре на нуждите на заинтересованите страни.

Етап 4. Внедряване и пазарно предлагане. За тази цел се осъществява сътрудничество с необходимите организации и власти, като по този начин иновациите се разпространяват и популяризират. Обучава се персонала, който ще използва нововъведенията. Успешното развитие на КИТ е свързано от една страна със стратегическо позициониране, а от друга - със селектиране на релевантна стратегия.

Етап 5. Мониторинг, оценка и адаптиране на иновациите. Извършва се наблюдение на ефективността на внедрените иновации и се осъществява обратна връзка със заинтересованите страни. Адаптирането на иновацията следва да е гъвкаво и съобразено с нуждите на заинтересованите страни.

Етап 6. Поддържане, усъвършенстване и разширяване на иновации. Този етап е свързан с непрекъснатото усъвършенстване на иновациите и постигане на устойчивост, предвид нуждите на пазара.

Процесът, представен в модела, е *итеративен* и е свързан с получаване на обратна връзка от туристите, като така се проследяват реалните нужди на пазара. Моделът предоставя възможност за коригиране на предложените иновации още в ранните етапи. По този начин може да се отчете и влиянието от нововъведенията върху околната среда, както и върху материалното недвижимо КИИ. В сферата на КИТ важен аспект представлява въпросът за собствеността на материалното недвижимо КИИ. Правният режим на собствеността на обектите, които са част от материалното недвижимо КИИ, е значително многостранен и всеобхватен, поради

което се наблюдават известни трудности при регулирането на тези обекти. В тази връзка, в дисертационния труд, чрез проследяване на нормативната уредба, са представени различни правни възможности за организиране на този вид право на собственост.

Моделът позволява да се отчете ефективността от вградените иновации в икономически и социален аспект, както и да се подобри цялостното туристическо изживяване. Той би могъл да послужи като инструмент за управление и развитие на нововъведенията в КИТ в българските общини и има универсален характер по отношение прилагането му за различните туристически райони. Този модел предполага непрестанно усъвършенстване, което е в основата на успеха на всяка дейност. Заложените етапи осигуряват устойчивост на иновационния процес.

Съществено значение има осъществяването на сътрудничество между заинтересованите страни при всеки един от етапите. Поради обмяна на големи бази данни е препоръчително да се използват подходящи платформи за споделянето им.

В обобщение на изложеното във Втора глава са направени следните **изводи**:

Първо, поради спецификата на културно-историческия туризъм и действащата нормативна уредба, касаеща управлението на туризма на национално, регионално, областно и общинско ниво, е удачно да се извършва оценка на потенциала за внедряване на иновации на тези нива.

Второ, поради комплексния характер на продукта на културно-историческия туризъм за внедряването на иновации, е необходимо да се извършва задълбочен анализ, отчитащ средата, в която се развива културно-исторически туризъм.

Трето, за разработването на МВИКИТ е необходимо да се извърши дефиниционен анализ на иновационния цикъл и неговата връзка с отворената иновация;

Четвърто, предложеният Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм на ниво община дава оценка за състоянието на културно-историческия туризъм и отношението към иновациите, които могат да се внедрят, отчитайки отношението на потребителите.

Пето, предложеният модел МВИКИТ очертава стъпките, по които е възможно да се внедряват иновации от Министерството на туризма, съвместно със заинтересованите страни.

Шесто, приложените модели са насочени към засилване участието на местните власти и общности в иновационните процеси в културно-историческия туризъм.

В **Трета глава** предложеният Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в КИТ на ниво община е апробиран за ТР Дунав и общини, които са част от района. Изследването цели да се изведат конкретни слаби страни и възможности за развитие на КИТ, да се проучи степента на развитие на този вид туризъм и готовността за иновации в него, както и да се предложат иновации, които да се внедрят и да окажат благоприятен ефект.

В **Първи параграф** се извършва анализ на макро- и микросредата, оказваща влияние върху КИТ в конкретни общини. Въз основа на направения анализ на най-силно влияещите фактори, се прави обобщена оценка за средата, която показва, че тя е стабилна, сравнително константна, ниско динамична с наличие на предпоставки за иновационните процеси в общините от ТР Дунав. В допълнение са проучени Плановите за интегрирано развитие на всички общини (ПИРО) и са открити критичните точки при развитието на КИТ в района.

Стратегическите цели, описани в ПИРО не се различават от тези, които са заложили в Стратегията за устойчиво развитие на туризма в България 2014-2030 г. Сред тях са подобряване на качеството на природните и антропогенните туристическите ресурси и на инфраструктурата. Фокусът е върху разработване на маркетингова стратегия за културния туризъм, както и въвеждане на иновации в тази сфера.

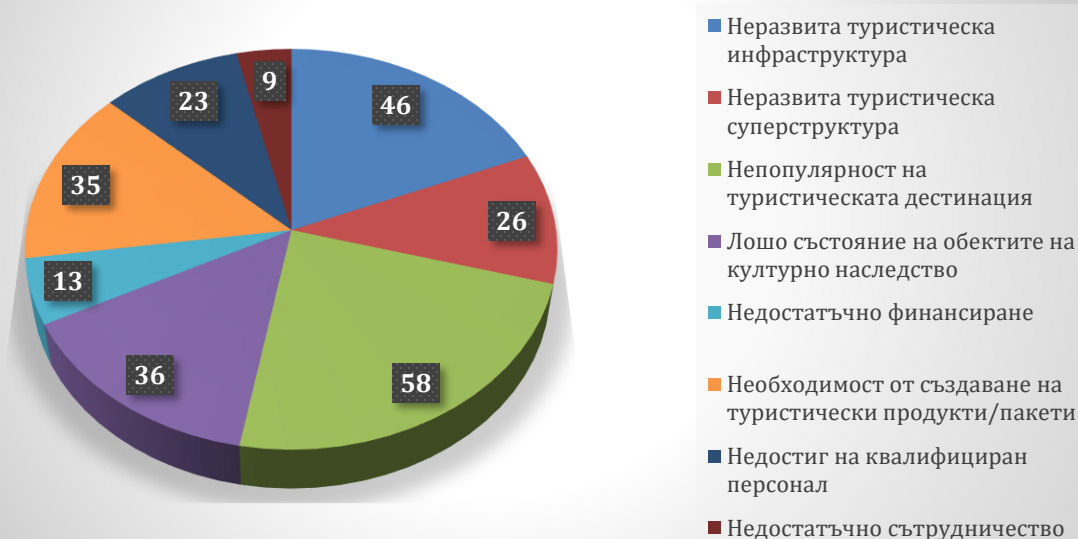
В Националната концепция за пространствено развитие на туризма 2013-2025 г. заложените стратегически цели са насочени към подобряване на туристическата инфраструктура, съхранението, опазването и подобряването на качеството на

туристическите ресурси, сътрудничеството между министерства по отношение на туризма, осъществяване на териториална свързаност и постигане на конкурентоспособност чрез въвеждане на иновации.

Интегрираните териториални стратегии за развитие на трите района (Северен централен, Северозападен и Североизточен), част от териториите на които съвпада с тази на ТР Дунав, акцентират върху недостига на финансови средства, свързани с проучването, социализирането и популяризирането на културно-историческите обекти, необходимостта от подобряване на туристическата инфраструктура и липсата на квалифицирана работна ръка.

В тези стратегически документи се открива сходство по отношение на описаните слаби страни в развитието на туризма, въпреки разликите във времеви период, който те обхващат, което е показател за недостатъчно предприети реални действия в тази насока. Предвид факта, че описаните стратегически документи обхващат няколкогодишен период, е необходимо периодично извършване на проучване и анализ, насочен към проследяване на предприетите действия и резултати по всяка една от заложените цели. Резултатите, свързани с недостатъците в развитието на туризма в разгледаните ПИРО от ТР Дунав, са обобщени от автора във Фигура 6.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА КИТ В ОБЩИНИТЕ ОТ ТР ДУНАВ

Фигура 6. Предизвикателства пред развитието на КИТ в общините от ТР Дунав

Източник: Съставено от автора

Основните критични точки, които се очертават от този анализ, са:

- *Липса на популярност* – за най-голям брой общини – 58, липсата на популярност е посочена като основна пречка за развитието на туризма на тяхната територия;
- *Необходимост от подобряване на инфраструктурата* – за 46 от общините състоянието на инфраструктурата е основно предизвикателство пред развитието на КИТ;
- *Общо състояние на обектите на културното наследство* – в 36 от общините състоянието на обектите на културното наследство е очертано като основен проблем пред развитието на КИТ;
- *Необходимост от създаване на туристически продукти/пакети* – според 35 от общините продуктите, базирани на културното наследство са недостатъчно или липсват;

- *Неразвита туристическа суперструктура* – при 26 общини състоянието на туристическата суперструктура се очертава като проблем пред развитието на КИТ;

- *Недостатъчно финансиране* – 13 общини отчитат като пречка пред развитието на КИТ недостатъчното финансиране на тези обекти и на дейностите, свързани с подобряването на туристическите продукти, свързани с културното наследство;

- *Недостиг на квалифициран персонал* – за 23 общини проблемът с кадрите, необходими за обезпечаване на обектите – материално недвижимо КИИ и предоставянето на туристически услуги, е сериозна пречка пред развитието на КИТ;

- *Недостатъчно сътрудничество* – 9 от общините посочват като проблем за развитието на КИТ сътрудничеството между отделните заинтересовани страни.

На база на резултатите може да се даде следната обобщена оценка: установените проблеми са преодолими, но представляват предизвикателства пред развитието на КИТ в общините и внедряването на иновации. Нововъведенията следва да са насочени към постигане на положителни резултати в тези направления.

Във **Втори параграф** е извършена оценка на потенциала за внедряване на иновации в КИТ на общини от ТР Дунав. В методологично отношение изследването е направено сред общини, предлагащи продукти в сферата на КИТ. Проучването е проведено през периода 01.06.2023 – 01.07.2024 г. посредством анкетна карта и интервю. Извадката на общините е неслучайна, безповторна. В проучването са обхванати 19 общини от ТР Дунав – Видин, Белоградчик, Козлодуй, Оряхово, Никопол, Пордим, Долни Дъбник, Долна Митрополия, Бяла Слатина, Борован, Левски, Белене, Свищов, Павликени, Ценово, Бяла, Сливо поле, Тутракан и Силистра. Най-голям е дялът на отговорилите общини-респонденти с население от 10 000 до 20 000 души (47%). Общо 42% са с население от 10 000 до 40 000 и 11% - с население над 40 000.

Резултатите включват данни от представители на малките, средните и големите общини в района. Данните от проучването показват степента на готовност за внедряване на иновации по общини (виж Фигура 7).

Фигура 7. Степен на готовност за внедряване на иновации по общини

Източник: Съставено от автора

Критериите и показателите, по които е извършено проучването за измерване потенциала за внедряване на иновации, кореспондират с методиката на Модела за измерване потенциала за внедряване на иновации в КИТ, предложен във Втора глава на дисертационния труд. Получените резултати позволяват да се открият насоки за

справяне с идентифицираните предизвикателства в КИТ, които са представени в Таблица 4.

Таблица 4. Насоки за справяне с идентифицираните предизвикателства в КИТ по общини

Община	Средна оценка	Качествена оценка	Насоки за справяне с идентифицираните предизвикателства в КИТ
Свищов	0,80	Много висока	Да се затвърди съществуващият напредък чрез инвестиции в дигитализация и международно партньорство.
Бяла	0,78	Много висока	Да се засили внедряването на иновации и активното сътрудничество с туроператори и други общини.
Белоградчик	0,73	Висока	Да се засили внедряването на иновации и активното сътрудничество с туроператори и други общини.
Тутракан	0,68	Висока	Да се засили внедряването на иновации и активното сътрудничество с туроператори и други общини.
Видин	0,68	Висока	Да се засили внедряването на иновации и активното сътрудничество с туроператори и други общини.
Силистра	0,60	Висока	Да се засили внедряването на иновации и активното сътрудничество с туроператори и други общини.
Белене	0,43	Средна	Да се инвестира в туристическа инфраструктура и популяризиране на културно-историческите обекти.
Никопол	0,35	Средна	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Долна Митрополия	0,33	Средна	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Козлодуй	0,28	Средна	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Пордим	0,25	Средна	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Сливо поле	0,23	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.

Долни Дъбник	0,23	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Оряхово	0,23	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Ценово	0,20	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Бяла Слатина	0,20	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Левски	0,20	Ниска	Необходимо е стратегическо планиране, включително организиране на събития и търсене на външни партньорства.
Борован	0,18	Ниска	Спешна нужда от изграждане на капацитет: обучение, инфраструктура, и базови условия за развитие на КИТ.
Павликени	0,18	Ниска	Спешна нужда от изграждане на капацитет: обучение, инфраструктура и базови условия за развитие на КИТ.

Източник: Съставена от автора

Получилите „Висока“ и „Много висока“ оценка общини могат да предприемат стъпки към внедряване на иновации с цел развитие на КИТ.

Очертани са следните общини с най-висок потенциал за въвеждане на иновации:

- Свищов (0,80 – Много висока оценка);
- Бяла (0,78 – Много висока оценка);
- Белоградчик (0,73 – Висока оценка);
- Тутракан (0,68 – Висока оценка);
- Видин (0,68 – Висока оценка);
- Силистра (0,60 – Висока оценка).

Те се отличават със силна активност в туристически инициативи, развитие на КИТ, добре изградена инфраструктура, активни събития и партньорства с външни организации.

Останалите общини (Козлодуй, Долна Митрополия, Белене, Никопол, Пордим, Павликени, Ценово, Борован, Левски, Сливо поле, Долни Дъбник, Оряхово и Бяла Слатина), които са със „Слаба“ или „Средна“ оценка, показват ниска степен на развитие или ограничена активност в сферата на КИТ и иновациите. Това може да е резултат от липса на събития, ниско ниво на партньорства, липса на внедрени иновации или слаба туристическа инфраструктура.

Получените резултати по обобщените средни оценки за всяка от общините показват, че потенциалът за внедряване на иновации на 68,42% от респондентите е недостатъчен.

По параметрите, отчитащи приходите от програми и проекти, туристически данъци, входни такси на обектите, общо 36,84% от отговорилите общини не реализират приходи. Процентът на общините, които получават приходи само по едно или две от тези направления, е също 36,84%. Липсата на достатъчни приходи забавя процесите по обновяване на материалното недвижимо КИН и ограничава възможностите за създаване на устойчив КИТ.

Общо 53% от общините са представили визия за бъдещи иновации в КИТ, като идеите им за нововъведения са насочени към създаване на мрежи от партньорства с други общини с цел споделяне на добри практики, изграждане на музеи, създаване на туристически информационен център, предоставяне на атракции за запознаване с местни занаяти и производство на продукти с местен етикет, както и разработване на единен туристически продукт и неговото предлагане чрез специално изработено приложение. Някои общини са се насочили към създаване на интегриран местен туристически продукт, обединяващ местното наследство, както и типичните за района изделия и храни. Една от общините разполага с идеи за изготвяне на инвестиционни проекти за Античен керамичен център, а друга – за разработване на проект, включващ проучване на отмиращите стари традиции и занаяти, както и извършване на дейности за тяхното възстановяване и развитие, включващи 3D изложби с цел пресъздаване на автентична историческа атмосфера и дигитални модели.

По отношение на вече внедрени иновации в КИТ само 16% от общините са открили свои нововъведения, включващи изграден иновативен Посетителски център и Табели с QR кодове за осъществяване на дигитално събиране на печати. Една от тях е отговорила, че нейната иновационна дейност е свързана с развитието на музейното дело и културното наследство, но не е конкретизирала вида на нововъведенията.

От резултатите по допълнителните параметри е видно желанието на по-голяма част от общините да развиват иновационна дейност и наличието на конкретни идеи в тази насока. Прави впечатление разнообразието и липсата на повторемост на идеите, което е показател за различни визии за развитието на КИТ. Изграждането на иновационни мрежи и стимулирането на сътрудничество би довело до споделяне на опит и концепции. По този начин всяка от общините би била полезна за останалите.

От гледна точка на внедрените до момента иновации прави впечатление, че малка част от общините разполагат с нововъведения в КИТ, което е показател за необходимостта от предприемане на конкретни мерки. Общините са положително настроени към въвеждането на иновации в областта на този вид туризъм, но не всички са иницирали действия в тази насока.

Предвид извършеното проучване на вътрешните и външните фактори, влияещи върху развитието на ТР Дунав, както и на резултатите от оценката на състоянието на КИТ и иновационната готовност на общините от района, е извършен SWOT анализ, чрез който да се идентифицират силните и слабите страни, възможностите и заплахите, свързани с внедряване на иновации (виж Таблица 5). Данните се базират на направеното изследване до момента.

Таблица 5. SWOT анализ на общини от ТР Дунав

Силни страни	Слаби страни
Богато културно-историческо наследство	Лошо състояние на голяма част от обектите на културно-историческото наследство
Стратегическо местоположение	Неразвита туристическа инфраструктура

Благоприятен климат	Слабо развита туристическа суперструктура
Културно-историческият туризъм се съчетава с други видове туризъм	Общините са непопулярни туристически дестинации
Използване на съществуващата пристанищна структура за общините, граничещи с р. Дунав	Липса на достатъчно развити туристически продукти и услуги
Наличие на водни ресурси	Липса на достатъчно финансови средства за развитие на туризма
Осъзнато съществено значение на КИТ и в частност на културните ценности за развитието на ТР Дунав	Периферно разположение на някои от общините спрямо мрежата от населени места в България
Възможности	Заплахи
Въвеждане на иновации, целящи оптимизиране на процесите и увеличение на приходите от културно-исторически туризъм	Недостиг на квалифицирани кадри в туризма
Създаване на информационна система относно възможностите за туризъм на територията на общините	Отрицателно влияние на климатичните промени върху културно-историческото наследство в някои общини
Имплементиране на различни иновационни решения с цел опазване на културното наследство и подготовка на бъдещи кадри в туризма	Обезлюдяване на общините поради демографски проблеми и липса на възможности за реализация на местното население
Изграждане на сътрудничество както между общините от ТР Дунав, така и с други общини от страната и чужбина (най-вече с тези, които са разположени на територията на Дунавския макрорегион). Стимулиране на сътрудничеството с различни организации, частния сектор, образователните институции и т.н.	Уязвимост на сектора в случай на криза

Източник: Съставено от автора

От направения анализ е видно, че силните страни са предимно свързани с туристическите ресурси и природните дадености в съответните дестинации. Слабите

страни са свързани с ниската популярност, недоброто състояние на обектите, туристическата инфраструктура и суперструктура, проблемите с финансирането и разположението на общините. Възможностите, които се очертават за внедряване на иновации, са свързани с продукта и процесите. Идентифицираните заплахи, имащи пряко отношение към внедряването на нововъведения, се отнасят основно до обезлюдяването на общините и липсата на квалифицирани кадри.

В **Трети параграф** са определени насоки за внедряване на иновации. След извършената оценка за състоянието на КИТ и иновационната готовност на общините е важно да се проучи потребителското отношение към КИТ и към внедряването на иновации в този вид туризъм. Това анкетно проучване дава отговор на въпроса дали общините следва да предприемат стъпки за развитие на този вид туризъм чрез внедряване на нововъведенията и доколко това ще увеличи потребителския интерес и туристопотока към района.

Проучването сред потребителите на туристически продукти има за цел да установи техните предпочитания относно туристическите продукти като цяло, развитието на КИТ, както и популярността на най-големите общини от ТР Дунав като туристически дестинации. Резултатите във връзка с потребителското мнение показват неутрално отношение към значението на квалификацията на персонала в КИТ, както и към устойчивостта и екологосъобразността на туристическия обект. По всички останали показатели отношението на потребителите им е по-скоро положително или положително. Респондентите подкрепят въвеждането на иновации в КИТ и имплементирането на Единна информационна система в този вид туризъм.

Като цялостно обобщение на извършеното проучване са предложени **насоки за развитие на КИТ в общините с „Висока“ и „Много висока“ оценка** с цел повишаване конкурентоспособността им чрез иновации в следните направления:

1. имплементиране на иновативни технологични решения, целящи оптимизиране на процесите, чрез периодично извършване на анализ и обновяване на данните, свързани с развитието на КИТ, което да позволи предприемането на навременни действия в случай на необходимост;

2. включване на културните ценности в туристически маршрути като се осъществи свързаност между общините от ТР Дунав с други бързо развиващи се дестинации;

3. създаване на вътрешни и външни иновационни мрежи;

4. използване на туристическото райониране за проследяване, планиране и задаване на посока на туристическото развитие;

5. създаване на маркетингови стратегии, целящи популяризиране на дестинацията и материалното недвижимо КИИ на нейната територия;

6. въвеждане на съвременни стандарти за прилагане на енергоспестяващи технологии в туристическите дейности, като се съблюдават стандартите за съхраняване и опазване на околната среда;

7. отключване на местния потенциал чрез имплементиране на иновационни методи за развитие на КИИ в ТР Дунав, носещи висока добавена стойност;

8. създаване на способности за разнообразяване на туристическия продукт в дестинациите;

9. предприемане на иновативни стъпки, целящи създаване на конкурентно предимство чрез непрекъснатата обмяна на опит и добри практики.

За *общините със „Средна“ и „Ниска“ оценка* е препоръчително да предприемат стъпки към подобряване на туристическата инфраструктура, осигуряване на финансиране за дейности, свързани с развитието на КИИ и подобряване на състоянието на материалното недвижимо КИИ чрез извършване на реставрационни дейности.

Базирайки се на резултатите от извършеното проучване и анализа на наличните данни, е отчетена необходимостта от създаване на нова маркетингова стратегия на ТР Дунав, която да е обвързана с реални политики и действия, прилагани от всички заинтересовани страни. В тази връзка съществена роля има държавата, както и местните общински власти, които следва пряко да се ангажират с развитието на туристическите дестинации.

В **Четвърти параграф** са дадени предложения за конкретни мерки за развитие на КИТ в ТР Дунав чрез внедряване на иновации, включващи:

- **изграждане на Единна информационна система за КИТ.** Отчетеният проблем с липсата на налична и достъпна систематизирана информация за материалното недвижимо КИН, както и за КИТ в общините от ТР Дунав е пречка пред възможността да се проследява развитието на района в споменатата насока, което създава ограничения и за разрешаването на възникнали проблеми в разглежданата сфера. Това е трудност, която възникна при разработването на дисертационния труд в опита да се достигне до определени данни, необходими за изследването. Едно от основните технологични нововъведения следва да е свързано с осигуряване на по-голяма своевременна информираност относно материалното недвижимо КИН на територията на общините от ТР Дунав. Предложената информационна система следва да се създаде и поддържа от Министерството на туризма. Предвид факта, че културните ценности могат да са държавна, общинска и частна собственост, Министерството следва да си сътрудничи с общините и с всички правни субекти, чиято собственост са обектите на КИН на територията на ТР Дунав.

- **създаване на подробна дигитална карта на материалното недвижимо културно наследство в ТР Дунав.** Отбелязано е, че от началото на 2024 г. вече съществува дигитална карта на България¹, която към момента не съдържа всички недвижими културни ценности (НКЦ).

- **внедряване на иновативни подходи в предлагането на туристическите продукти.** Предложено е комбиниране на различни дейности, целящо увеличаване притока на туристи, провокирайки по-голям интерес и удължаване на престоя им, което би оказало положителен икономически ефект.

- **изграждане на вътрешни и външни иновационни мрежи.** Изследванията сочат, че туристическите дестинации, при които са създадени мрежи, включващи участници от различни географски местоположения и с различни типологии, се

¹ Атлас на недвижимите културни ценности - <https://experience.arcgis.com/experience/ea1ff016b21b4a2c91c329489e8aad72>

развиват успешно (Brandão et al., 2018). За всяка Организация за управление на туристически район (ОУТР) в България тези мрежи се базират на сътрудничество между членуващите в нея публичноправни субекти и структури от държавния административен апарат, научни организации и училища в областта на туризма, както и всякакви частноправни юридически лица, чието седалище и дейност са обособени на територията на района.

В обобщение на изложеното в Трета глава са направени следните **изводи**:

Първо, предложеният Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации на ниво община може лесно да се внедри в реални условия и да подпомогне ръководството на общината да предприеме стъпки към развитие на културно-историческия туризъм чрез внедряване на иновации. Направеното проучване показва, че моделът може да се имплементира за туристически район Дунав и съставляващите го общини.

Второ, оценката на състоянието на културно-историческия туризъм и иновационната готовност на общината позволява да се очертаят насоки за оптимизация на съществуващите практики в този вид туризъм. Действията следва да са насочени както към подобряване на основния туристически продукт, така и към допълнителните елементи, влияещи върху него.

Трето, получените резултати показват, че 31,58% от общините имат висок или много висок потенциал за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм.

Четвърто, проучване на отношението на потребителите показва, че потребителите са изцяло положително настроени към иновациите в културно-историческия туризъм.

Пето, успешното сътрудничество между всички заинтересовани страни е ключов фактор за развитието на местната икономика, тъй като иновациите не само допринасят за увеличаване на туристопотока и разпознаваемостта на дестинацията, но и стимулират местната икономика и осигуряват устойчиво развитие на района. Те

следва да са насочени към областите, определени като приоритетни за развитието на културно-историческия туризъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение са представени постигнатите резултати от направеното изследване. Първа глава е с теоретичен и постановъчен характер. Втора глава се фокусира върху подходите за анализ на културно-историческия туризъм с цел внедряване на иновации. Трета глава притежава практико-приложен характер. Предложеният Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм на ниво община би могъл да бъде интегриран в различни аналитични и стратегически процеси с цел подпомагане на иновационните политики и новаторски решения, свързани с устойчивото развитие на туристическия сектор. Резултатите от проведените проучвания в Първа, Втора и Трета глава свидетелстват за успешно изпълнение на поставените задачи и основната цел на дисертационния труд, като същевременно потвърждават изведената теза.

Бъдещи изследвания могат да бъдат насочени към доразвиване на теоретично описания Модел за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм чрез потвърждаване на неговата практическа приложимост. Наред с това, адаптираният Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации на ниво община би могъл да се приложи за общини от други туристически райони на страната с цел представяне на неговата универсалност и ефективност.

IV. СПРАВКА ЗА ПО-СЪЩЕСТВЕНИТЕ ПРИНОСИ, РАЗВИТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първо, обогатяване на съществуващите знания за културно-историческия туризъм и обхвата на неговия продукт, за особеностите на иновациите в контекста на културно-историческия туризъм, чрез задълбочено разглеждане, обобщаване и критичен анализ на фундаментални научно-теоретични постановки.

Второ, изследване, обобщаване и критичен анализ на основни теоретико-приложни модели и методи за анализ в туризма, отчитайки концепциите за иновационния цикъл и отворената иновация, като основа за изграждане на авторови модели.

Трето, разработени са Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации на ниво община и Модел за внедряване на иновации в културно-историческия туризъм, като са посочени алгоритми от стъпки, чието изпълнение е свързано с постигане на максимално ефективни резултати.

Четвърто, апробиране на предложения Модел за измерване потенциала за внедряване на иновации в общини от туристически район Дунав.

Пето, формулиране на конкретни мерки и насоки за внедряване на иновации за развитие на културно-историческия туризъм в туристически район Дунав.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Статии:

1. Константинова, Й. А. (2024). Приложение на иновациите в културния туризъм. e-JOURNAL VFU. – Варна: Варненски свободен унив. "Черноризец Храбър", бр. 21, с. 762-775, ISSN (online): 1313-7514

2. Константинова, Й. А. (2024). Стратегически маркетингов потенциал на Дунавски туристически район. JOURNAL VFU. – Варна: Варненски свободен унив. "Черноризец Храбър", бр. 21, с. 774-788, ISSN (online): 1313-7514

Доклади:

1. Константинова, Й. (2024) Иновационни мрежи при организациите за управление на туристическите райони, Сборник с доклади от Национална кръгла маса на тема: „Формални и неформални иновационни мрежи”, проведена на 27 май 2024 г. в СА „Д. А. Ценов“ гр. Свищов, Академично издателство "Ценов", 2024, с. 131-139, ISBN: 978-954-23-2493-5, с.122-131

2. Konstantinova, Y. (2022). Бенчмаркинг - видове, етапи и възможности за Приложението му при изследване на културно-исторически Забележителности, Міжнародна науково-практична конференція «Господарська діяльність в особливий правовий період» – м. Велико-Тирново, м. Харків, Вид-во: ACCESS PRESS, 2022, с. 82-90

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

от Йоана Ангелова Константинова
докторант в редовна форма на обучение
към катедра „Икономика и управление на туризма”
при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по докторска програма „Икономика и управление (туризъм)“ декларирам, че:

1. резултатите и приносите в дисертационния труд на тема: „Развитие на културно-историческия туризъм чрез внедряване на иновации“ са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участие;

2. представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и други, съответства на обективната истина;

3. научните резултати, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

Настоящият дисертационен труд не е прилаган за придобиване на научна степен в друго висше училище или научен институт.

Дата: 04 април 2025 г.
гр. Свищов

Декларатор:.....
/докторант Йоана Константинова/